

Іван Ярмошик
доктор історичних наук,
доцент, завідувач
кафедри спеціальних історичних
наук та правознавства
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

**Участь населення Звягеля та волинського регіону в національно-
визвольній війні українського народу під проводом Богдана
Хмельницького.**

Найбільш яскравою подією української історії була визвольна боротьба українського народу в середині ХУІІ століття за визволення з-під залежності від інших держав і за створення власної державності.

Полум'я боротьби загорілось в Наддніпрянщині, на Запорізькій Січі яка знаходилася на той час на острові Микитин Річ. Однак скорим часом завдяки мудрості, далекоглядності, та організаторським талантам Богдана Хмельницького боротьба вийшла за межі Наддніпрянщини і поширилась в загальноукраїнському масштабі, в тому числі й на Волині.

Жителі волинського краю вписали багато яскравих сторінок у ту героїчну боротьбу. Найбільшу відомість серед них здобув загін утворений та очолений звягельським кушніром Михайлом Тишею.

Це досить яскрава особистість періоду визвольних змагань українського народу періоду. Вона привертала увагу багатьох житомирських краєзнавців. Його діяльність згадана в публікаціях Ю. Поліщука [1], на сторінках „Історії міст і сіл Української РСР. Житомирська область”, в колективній монографії „Житомирщина. історичний нарис”. Високу оцінку його діяльності військово – організаційним талантам дають відомий український історик, політолог

В'ячеслав Липинський [2], сучасний дослідник подій національно-визвольної війни на території Волині О. Ярошинський [3].

До речі в деяких краєзнавчих статтях його називають Іваном або пишуть прізвище з ініціалом „І.Тиша”, хоч всі історичні джерела того часу згадують його як Михайла. На думку автора є потреба в окремій публікації нагадати житомирянам про славні діяння нашого земляка.

Перші перемоги козацького війська, знайшли відгук в усіх регіонах України в тому числі й на Житомирщині. Так уже в липні 1648 року жителі сіл Молодькова, Яруня збройно виступили проти місцевих поміщиків, спалили будівлі, господарські книги, у Звягелі пограбували замок та костюл [4]. Внаслідок об'єднання повсталих селян і звягельських міщан утворився досить сильний повсталий загін, який очолив звягельський кушнір Михайло Тиша.

Загін зразу ж вирушив в похід на захід і з боями оволодів містечками Рівне, Клевань. До того ж документи засвідчують, що жителі Клевані самі впустили до міста повстанців: „... не якийсь Тишик пулковник звєгельський з гултяйством до міста Клеваня добровольно впушчоний”. Забравши зброю та гроші загін залишив Клевань і рушив до Олики [5]. І хоч містечко Олика була досить укріпленим пунктом, яке належало до володінь князів Радзивілів, 29 серпня 1648 року повстанці здобули його. Надалі загін спрямував свій наступ на Луцьк, де завдяки несподіваному нападу змогли захопити передмістя, підійшли до міських укріплень і без битви здобули місто, оскільки частина шляхти в паніці втікла, інша загинула під шаблями повстанців.

До того ж недалеко від Луцька цей же загін розгромив 11 сотень кінноти посполитого рушення Волинського воєводства [6]. Після цих напружених боїв повстанці, очевидно, повернулися до Звягеля. Історичні документи засвідчують, що у 1649 р. він продовжував тут діяти [7]. Зокрема, у березні 1649 року він здійснив сміливий напад на Острог де знищив багато євреїв та представників міської верхівки. Причиною цього

нападу зазначається, що М. Тиша переслідував ненависного йому колишнього старосту Звягеля Вонсовського [8]. Щоб приборкати нападників, з Межиріч (нині село сусіднього Корецького р-ну), направили два загони польських жовнірів. Тим вдалося відтіснити повстанців, частина з яких загинула в сутичці, решта повернулася до Звягеля [9].

Така активність звягельських повстанців стурбувала магнатів і польських воєноначальників. І, зрештою, виконуючий обов'язки коронного гетьмана А.Фірлей (сам коронний гетьман М. Потоцький в цей час перебував у татарському полоні, куди він потрапив після поразки в битві під Корсунем), направив до Звягеля потужний загін регулярних військ. І 13 червня 1649 р. місто почав штурмувати великий загін К. Пшиємського в складі 9 драгунських хоругв (це приблизно 3 тис. воїнів), якому зі своїми воїнами допомагав князь С. Корецький. Полякам довгий час не вдавалось здолати міські укріплення, тому вони їх підпалили. В місті розпочалась пожежа і під прикриттям диму та вогню оборонцям вдалося вийти з міста та переправитись через Случ.

Частина з них пішла до Полонного, інші – на Київщину. Поляки певний час переслідували відступаючих козаків і біля села Несолонь відбили козацький обоз і три гармати [10]. Після цього поляки торжествували: „лігво лотрів яке цілій Волині завдавало таких утисків знесено”, А.Фірлей з радістю доповідав королю 19 червня, що Волинь з ласки божої очищено.

Цими подіями завершився певний етап боротьби в ході національно-визвольної війни на Волині. О. Ярошинський вважає, що на цьому етапі найбільшу активність серед волинян проявили саме звягельські повстанці, які рейдуючи вглиб Волині по лінії Звягель – Корець – Гоща – Рівне – Клевань – Олика – Луцьк пройшли понад 325 км. [11].

Однак лише військовими операціями не обмежувались події які відбувались в нашому регіоні. Тут йшли процеси формування нових адміністративних структур української держави. Дослідники вказують, що

вже у 1648 році тут сформувалося ряд полків – Гощанський, Любартівський, Миропільський, Остропільський і звичайно Звягельський [12]. Цю ж думку поділяють і сучасні історики. Хоч, можливо, в буремних подіях ці полки не змогли організаційно зміцнитись і набрати всіх необхідних ознак.

В своїй боротьбі місцеві жителі не були самотні. У Звягелі стояли і допомагали в боротьбі сотні Чернігівського та Лубенського полків під командуванням полковника Герасима Яцкевича. Це сприяло пошкодженню місцевого населення і вже з самих перших етапів війни тутешні жителі вважали себе козаками. Так у відомому листі до князя С. Корецького полковник Іван Донець та Михайло Тиша писали у січні 1649 року зі Звягеля: „... які ми козаки, реєстрові чи ні? Цього ми самі не знаємо, бо нас Й.М.П. Гетьман не реєстрував. Знаємо тільки те, що має нас за рівних собі і не відділяє від реєстровців”. В іншому листі до того ж С. Корецького полковники Г. Яцкевич та М. Тиша обурювались вчинком князя, який утопив у Межирічах 7 козаків і застерігали його щоб тихенько сидів і припинив побори з козаків [13].

При цьому полковники очевидно мали на увазі місцеве пошкоджене населення. Це також дало привід Київському воєводі Адаму Кисілю обурюватись у січні 1649 року „ Хто коли чув раду Запорізького війська в Звягелю! Починаючи від Случі і до Чигирини знаходиться військо Богдана Хмельницького, весь плебс до цього часу залишається в козацькому титулі”.

Вивчення подій, які відбувались тоді у волинському регіоні дозволяє глибше зрозуміти процеси становлення української держави в середині XVII століття.

Особливе значення вони мають для дослідження соціально-економічних аспектів визвольного руху, з'ясуванню вимог різних соціальних верств населення, їх домагань та мотивів поведінки. Це видно з відношення волинської шляхти до подій визвольної боротьби та

конкретних форм її участі в цих змаганнях. В першу чергу це проблеми відношення Волинської шляхти до внутрішньої політики Речі Посполитої щодо волинських земель, заходи Богдана Хмельницького по розбудові держави, еволюція поглядів відомих представників волинської шляхти на українські справи, їх ставлення до подій середини XVII ст..

На ці проблеми в українській історіографії звернув увагу в своїх працях видатний історик, засновник державницької школи в українській історичній думці В.Липинський [14]. Вчений на конкретних прикладах, розглянув таку еволюцію князя Стефана Святополка Четвертинського, який багато натерпівся під час революційних подій 1648 – 1649 років, але потім при найпершій нагоді повернувся до свого маєтку в с. Нова Четвертня і зав'язав тісні стосунки з Богданом Хмельницьким.

Отримавши від гетьмана охоронний універсал на свої маєтки, в своєму листі запевняв його у відданості та повазі [15]. Сам князь вже був застарий, щоб брати активну участь в державній політиці (на той час йому виповнилося вже 80 років). Однак листуючись з гетьманом він силою свого авторитету сприяв популяризації нового українського політичного ладу. В. Липинський наголошує, що такий приклад був непоодиноким і аналізує звернення до гетьмана волинської шляхти, яка зібралась в містечку Олика 7 червня 1657 року. В ньому шляхта запевняла у своїй відданості козацькому гетьманові і намагалась добитись його протекторату. Як висловились сама шляхта у зверненні «руку нам майже потопаючим подати» [16].

Для Богдана Хмельницького листи з такими проханнями були дуже на часі. Оскільки він саме готувався до збройної відсічі польським військам в українських землях, які іще належали до Речі Посполитої і шукав підтримки в середовищі різних верств тамтешнього населення [17].

В. Липинський наголошує, що політика Богдана Хмельницького в цьому напрямі була дуже цілеспрямована. Гетьман намагався заручитись підтримкою волинської маєткової шляхти. Під впливом успіхів козацького

війська та знесення Речі Посполитої відбулась переорієнтація значної частини волинських знатних родів на визнання козацької держави і як вказує В. Липинський ця шляхта пізніше не тільки пасивно піддавалась новій владі, а «хоче активно брати участь в новім державнім життю своєї землі» [18].

Підтримка місцевого населення для Б. Хмельницького була дуже важливою, оскільки війна давно вже вийшла за межі Наддніпрянщини, де загорілось її вогнище. В.Липинський простежує на прикладах волинської шляхти та підкреслює контраст між свідомістю рядового козацтва, яке бачило Україну «по Случ» і баченням майбутньої держави Богданом Хмельницьким «по Львів, Холм і Галич» [19].

В.Липинський підкреслює велич і геніальність Б. Хмельницького в тому, що він зумів пов'язати свою державницьку політику й розбудову держави не з відсталим, на його думку, «засудженим на смерть» ухадницьким і добичницьким Запоріжжям, а з хліборобською «городовою» Україною [20], представленою шляхетською верствою північно-західної України – Волині, Поділля, Підляшшя, Галичини. Розглядаючи становище волинської шляхти, В. Липинський намагався з'ясувати відмінності Сходу – Заходу України. Він підкреслює, що на Сході України переважає напівкочовий скотар, «уходник», військовик з щорічними переділами уходів, з нерозораними степами. А в західній переважає землероб, «хліборобська цивілізація плуга» репрезентована польською Річчю Посполитою. Геніальність Богдана Хмельницького В. Липинський вбачав у тому, що він сформував і послідовно втілював в життя ідею європеїзації козаччини, а з нею і цілої України. Це об'єднання не могло відбутись в польській державній формі так же як і в тих українських державних формах, які представлені нехліборобською, общинницькою низовою козаччиною. Підґрунтям творення Української держави від Польщі може бути лише «сформування і перемога на Україні

осілої хліборобської і разом з тим військової лицарської верстви» [21]. І важливі підстави для такого висновку подають події волинського регіону.

Аналіз волинських подій середини XVII ст.. дозволив В. Липинському зробити переконливий висновок, що численні представники волинської шляхти та міщанства брали активну участь у народній боротьбі проти Речі Посполитої, багато хто з них був надійною опорою Гетьмана і виконував важливі дипломатичні та військові завдання. Як підкреслив історик, політика гетьмана відносно різних повстанських загонів полягала не у відділенні їх від козацького реєстру, а навпаки перетворенні їх на козацьку верству [22]. Зокрема проаналізувавши козацький реєстр, укладений після Зборівської угоди 1649 року, В.Липинський виявив присутність там багатьох волинських шляхтичів [23].

Аналіз волинських подій засвідчує, що в ході визвольної боротьби державницькі ідеї Гетьмана знаходили відгук в усіх регіонах України. Це сприяло консолідації всіх суспільних верств навколо державницької політики Б. Хмельницького, їх участі в розбудові державних структур, формуванню нової еліти та нових суспільних порядків. І тільки в об'єднанні зусиль всіх прошарків українського суспільства: військового (козацького), хліборобського, міщанського, можлива розбудова Української держави.

Джерела та література

1. Поліщук Ю. Події визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького на Житомирщині // Козацькі маси на Житомирщині. – Житомир, 1994. – с.21,23.
2. Z dziejów Ukrainy .- Krakow, 1912.; Липинський В. Україна на переломі. 1657 – 1658. Замітки до історії українського державного будівництва в ХУІІ-ім століття. – Відень, 1920.

3. Ярошинський О. Волинь у роки української національної революції середини ХУІІІ століття. - Київ: Видавничий дім „Стилос”, 2005.
4. Памятники, изданныя Временною комисиею для разбора древних актов, высочайше утвержденного при киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе: - Т.1. – К., 1845. Отд.3. – С.314.
5. Мицик Ю. Цибульський В. Волинь в роки Визвольної війни українського народу середини ХУІІ століття. Документи і матеріали. – Рівне, 1999. - С. 25-26.
6. Архив Юго – Западной Руси. – Ч.3. Т.IV. – К.,1914. – С. 427.
7. Памятники, изданныя Временной Комисией...Т.1. – К.,1845., Отд.3. – С. 36
8. Памятники, изданныя Временной Комисией...Т.1. – К.,1845., Отд.3. – С. 357.
9. Мицик Ю. Цибульський В. Згадана праця. – с.40-41.
10. Мицик Ю. Цибульський В. Згадана праця. – с.48.
11. Ярошинський О. Вказана праця.- с.106.
12. Максимович М. Обзорение городовых полков и сотен бывших на Украине до смерти Богдана Хмельницкого// Собрание сочинений. – Т.1. – К., 1876. – С.11.
13. Мицик Ю. Цибульський В. Згадана праця. – С. 41-42.
14. Z dziejów Ukrainy. – Kraków, 1912.; Липинський В. Україна на переломі. 1657 – 1658. Замітки до історії українського державного будівництва в ХУІІ-ім століття. – Відень, 1920..
15. Липинський В. Україна на переломі 1657-1659. Замітки до історії українського державного будівництва в ХУІІ-ім століттю.-Відень, 1920; Липинський В. Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. – Філадельфія; Пенсільванія, 1980.
16. Z dziejow Ukrainy. – Krakow, 1912., S. 559-560.

17. Там само. S. 560.
18. Там само. S. 561.
19. Липинський В. Україна на переломі. – Відень, 1920. – с. 209.
20. Там само. – с. 91, 92.
21. Там само. – с. 93.
22. Там само. – с. 115.
23. Липинський В. Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. – Філадельфія; Пенсільванія, 1980. – с. 151.
24. Там само. – с. 91, 559.